

תיקון העולמות ושפיכות הדמים – פורסם בכתב עת של

ישיבת עתניאל

שני מקורות נפשיים מנחים את החיפוש אחר המקורות המנביעים תפישה רוחנית כלשהי – ראשון בהם הוא שאיפת ההתבוננות מבחוץ, בניסיון לעמוד על ההיסטוריה של המחשבות והרעיונות והמוביליות שהביאה לגיבושו של רעיון מסוים בנקודת זמן מוגדרת. עמדה נפשית זו מאפיינת לרוב את המחקר האקדמי, המעמיד את שאלת גלגול ועיצוב הרעיון כאחד המוקדים העיקריים של החוקר. החוקר תובע מעצמו להתבונן אל מושא מחקרו מבחוץ, ולתור אחרי היסודות שהביאוהו למקום שהביאוהו. בכך מוצא החוקר את ייעודו, שכן מחקר זה הוא יסוד העמדה הביקורתית המנתחת ומפרידה בין המרכיבים השונים של הרעיון.

מניע נפשי שני הוא פנימי, שאינו מחפש את הניתוח ההיסטורי ואת ההפרדה למרכיבים, כי אם את ההשלמה ההדדית. למעשה מדובר במניע זה בשני פנים המרכיבים אותו. ראשון בהם הוא הרצון לקשור את התנועה הרוחנית או הרעיון בו דנים לשלשלת הדורות. שאלת המסורה והמשך גילוי מעמד הר סיני הם חלק אינטגרלי ובלתי נפרד למהותה של תורה. תורה תלויה במסורת ובחיבור. תורה שאין לה בית אב אינה מתקבלת בעולמה של תורה. תופעה נפוצה היא שגם רעיונות חדשים סומכים עצמם על פסוקים ועל דרשות קודמות, וכל זאת לא כדי להסוות את החידוש בהם, כי אם כדי לנעוץ אותו בשורשים מוקדמים יותר בהתגלותה של תורה. על ידי מציאת שורשי הרעיון מוצא המעיין הפנימי אימות לתחושתו כי מדובר בתורה ולא בהגות לב בלבד, וחשיפת השורש הקדום מחזקת את התקשרותו בנושא הנלמד. הוא שומע בו את דברי אלוקים חיים שנאמרו בהר סיני, ואין הוא אלא כתלמיד ותיק החושף את שנאמר למשה בשעה שעלה למרום. ברם, לא שאלת האימות בלבד היא המניעה את החיפוש אחר המקור הקדום, כי אם קישור משנה זו ליסודות אחרים, המפרים אחד את השני. בעוד החוקר האקדמי תר בדרך כלל אחר האנליזה, מתאוה הלומד הפנימי למצוא את הסינתזה, ואת המקום בו דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. כך הולכים דברי תורה ומעשירים זה את זה, ותחושת הזרימה המתמדת, שיש לה יסוד אחד, והיא הולכת ומתגלה בדרכים שונות שאין הן אלא אחת, הולכת ומתעצמת, עד שכל התורה כולה מגלה את ד' אחד ושמו אחד.

שאלת דרכי לימוד החסידות אף היא חלק בלתי נפרד משתי דרכים אלו. מקורות החסידות והמעיינות הרוחניים ממנה שאבה, נחקרו במחקרים אין ספור, בלשונות רבים ובמדינות העולם כולו. האנרגיה הפנימית הגלומה בתנועה מופלאה זו, כמו גם ההאצלה שהאצילה על האומה הישראלית בתקופתה כמו גם על התנועה הציונית, מושכים רבים לעסוק ביסודות החידוש שבה. הללו מעלים אותה למרום התנועות האלטיסטיות והללו מורידים אותה לבסיסי התנועה החברתית. גם בתוך בית המדרש פנימה מהווה השאלה בדבר מקורות העיון של החסידות שאלת יסוד. ואכן, ישנם מקבילות רבים בין תורת החסידות לבין המדרש ודרכי הלימוד של המדרש: המדרש כמו החסידות מפרש את המילה הבודדת שלא על פי הקשרה,

המדרש מלא אסוציאציות רעיוניות שאינן לשוניות דווקא; המדרש מכניס מתח בין קטבי במקום בו אין הוא פשוטו של מקרא, אך הוא נושא בחובו משמעות פנימית עמוקה ("עזר כנגדו", "בעתה אחישנה"); המדרש כמו החסידות תר אחר המשמעות האליגורית של הפסוק, דבר הבא לשיא במדרש שיר השירים, ועוד ועוד. תופעות אלו ואחרות מלמדות כי אין החסידות המצאה חדשה, ורגליה נטועות עמוק בדרכי לימוד קדומים של התורה. הדגשת הקשר שבין הלימוד המדרשי ללימוד הנבואי תיטע את רגלי החסידות עוד קודם לתורה שבעל פה הכתובה.

ברם, המדרש והנבואה לא הגיעו לחסידות ללא תהליך ארוך של תיווך. חלק הארי של תיווך זה נעשה על ידי תורת הסוד, שמאות שנים לפני פרוץ החסידות לאוויר העולם הפכה לחלק מהותי בלימוד התורה ובדרכי השתלשלותה. כיוון שכך, נקבעה בלב הלימודים כולם כי התורה הפנימית שבמדרש ובנבואה הועברה לעולמה של החסידות דרך תורת הסוד, ובעיקר דרך ספרי הזוהר וכתבי האריז"ל. "יפוצו מעיונתך החוצה", שהוא עניין הנדרש הרבה במשנת חב"ד, מדגיש את העובדה כי החסידות היוותה פריצה החוצה של מעיינות קדומים שהיו מוסתרים, ואף נתבארה משנה שלמה העוסקת בשאלה מדוע הגיעה העת להסיר את הלוט מעל פני תורת הסוד ולאפשר לה להתפרץ החוצה, ולאפשר לכל העם לראות את הקודש הפנימי.

תפישה היסטורית זו עוצמת עיניה מראות את העובדה כי בין תורת הסוד ובין החסידות הייתה עוד שכבה נכבדה, שדעתו של לומד בית המדרש אינה נתונה לה במשקל הראוי. בשל כך הוא מפסיד את שתי התועלות שיש בראיית מקורה של המשנה – הוא אינו רואה בחסידות המשך ראוי לדרכה של תורה ולדרשותיה, וגם אינו חש בזרימה הפנימית האינטנסיבית והמתמדת של המדרש הנבואה ותורת הסוד, ואינו יכול להעמיק בקומות ההולכות ונבנות ומשלימות האחת את השנייה בהרמוניה פנימית. שכבה נכבדה זו היא שכבת הדרשנים הגדולים, מהם צמחו ראשוני החסידות.

אחד הגדולים שבהם היה רבי ישעיה הלוי הורוויץ, בעל השל"ה הקדוש. ייחודו של השל"ה עולה מהביוגרפיה הרוחנית שלו. משפחת הורוביץ הייתה מן המשפחות המיוחסות באשכנז, אם לא המיוחסות שבהן. שורשי לימוד התורה ההלכתית נעוצים היו בה דור אחד דור, עד לראשית ימיה של יהדות אשכנז. משפחתה זו אף זכתה לשני שולחנות, ומשך דורות הייתה מנכבדי הקהילות ומנהיגיהן. עלייתו לארץ לאחר מות אשתו הראשונה הפגישה אותו, אחד ממנהיגי יהדות אשכנז, עם משנת האריז"ל. בארץ ישראל נגלתה לו משנה שלא הייתה זרה לו ביסודה, אך הזרם המיוחד של קבלת ארץ ישראל לא היה ידוע. פגישה זו היא שהביאה מבחינה היסטורית לאימוצה המלא של משנת האר"י באשכנז, שכן אל יהיה הדבר קל בעינינו שאחד מגדולי יהדות אשכנז ראה בה את האור הגדול. צירוף מיוחד זה הוליד את אחד מספרי היסוד של תורת ישראל, ספר "שני לוחות הברית". הספר אמנם כולל בתוכו גם הרבה דברים שנכתבו בחו"ל לפני המפגש עם משנת האר"י, אך עיקרו ועריכתו נעשו בארץ.

הלומד את השל"ה הקדוש ימצא שם את יסודות החסידות כולם, עד שיעמוד מול השאלה מה אפוא הוסיפה החסידות בתחום המשנה הרעיונית. זהו ספר המפתחות הפנימיים של התורה, מצוות בכל דרכיך דעהו, שיטות הלימוד של תורת הסוד, המחשבה האצילית, הדביקות, ההתגלות האין סופית של דבר ד', היפוך המידות הטובות מרע לטוב ועוד אין ספור יסודות משנתיים, שאנו מכירים אותם בעיקר מספרי החסידות,

מקורם למעשה במשנת השל"ה, שאף לה יסודות קדומים משלה. העובדה שספר זה היה נפוץ מאוד, ונלמד באשכנז בהיקף עצום, רק מחזקת קביעה זו. כל כותבי הביוגרפיה של הבעש"ט מציינים את ההשפעה הגדולה שהייתה לספר זה על יסודות משנתו.

על כן, טוב כי אלה שהדבר מתאים להם יקדימו ללימוד החסידות את לימוד השל"ה הקדוש, ולאחרים טוב שילכו דווקא בסדר ההפוך, וילמדו ראשית את המשנה האחרונה החסידית, וממנה ישובו אל הראשונה, וכך תתגלה לעין כל הרציפות המתמדת יחד עם התוספת שבכל חיבור וחיבור לתורה, והיו לאחדים בידינו.

חלק גדול מספר השל"ה תופש הביאור לתורה. בכל פרשה אנו מוצאים שלושה פרקים יסודיים המרכיבים יחד את ההתייחסות לפרשה. שלושת הפרקים מבוססים על הפסוק "כי נר מצווה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר", לאמור: החלק הראשון של הביאור - "נר מצווה" - הוא ציון ההלכות הנלמדות מן הפרשה. עובדה זו נובעת באופן ישיר, כמובן, מהביוגרפיה והאישיות של השל"ה עצמו, אך יותר מאשר היא מלמדת עליו היא מלמדת על הדרך בה יש לראות את התורה - יסודה הגלוי בהלכה, ויש לפתוח בהעמדת המצוות המעשיות על מכונן. יש להדגיש בהקשר זה כי גם החסידות העמידה את עולם ההלכה על כנו, ואין היא באה תחת שמירת ההלכה והפיכת היהדות לרוחנית בלבד, כי אם להפך. זו אחת התדמיות המוטעות של החסידות, שיש לעוקרן מן השורש. לפני שנים רבות תקף מו"ר הרב ליכטנשטיין ספרים העוסקים בחסידות אשר בררו מתוכה רק את המשנה הרוחנית, וניסו להציגה כמי שמאסה בעולם המצוותי ההלכתי והפכה את היהדות למשנה רוחנית. החלק השני הוא "תורה אור", בו עוסק השל"ה בביאור הפרשה לאור התורה הפנימית. שם באה לידי ביטוי משנת הסוד בהעצמתה ובקישור פשוט ודרש, ומצוות ותכניהן, ופרשיות רבות שאינן כתובות כאן אך בשורשן הן מתקשרות למהלך כולל, הזורם בדרכי הזרימה המיוחדים של התורה הפנימית. ברם, אין הדברים נותרים כביאור בלבד, אלא הם מבצבצים על פני השטח, ושבים ללמד דברי מוסר מעשיים לאור תורה הסוד ופנימיות התורה. על כן מכונה החלק השלישי של הביאור "ודרך חיים תוכחות מוסר", ובו ממשיך השל"ה את מסורת גדולי ישראל לסכם את ה"תועליות" העולות מן הפרשה. תועליות אלה ברובן אינן דווקא הלכתיות, כי אם יונקות מתורת המוסר של חסידי אשכנז, ומתורת הסוד שבוארה בחלק השני ("ותורה אור") של פירוש הפרשה.

מתוך משנת השל"ה מובאת להלן סוגיה קצרה, מראשית דרכו של משה רבינו כגואל ישראל. קשה להצדיק דווקא את לימוד פיסקה זו, שהרי האומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה מכונה בגמרא בשם גנאי שאין ראוי להזכירו. ואכן, בכל דף מספר השל"ה ניתן למצוא עולם ומלואו, לבירור הקשר שבין החסידות לבין שורשיה. ברם, בהעלותנו את זיכרון שפיכות הדמים הנוראה של אויבנו נגדנו בעת הגאולה, אנו שבים אל סוגיית שפיכות הדמים בקדושה של משה רבינו בשעה שהרג את המצרי המכה איש עברי מאחיו, ורואים בלימוד סוגיה זו תיקון מה לדמם הנשפך של הרוגינו, בשעה שקול דמיהם זועק אלינו מן האדמה. סוגיה זו אכן קושרת בין מעשה משה לתיקון חטאו של קין, ובין דם לדם. בדרכה ניתן לברר יסודות רבים במשנת השל"ה ומתוך כך ביסודות משנת החסידות.

כאן יש להכניס את צילום הפסקה מפרשת שמות

א. פסקה זו בנויה על יסוד הגלגול. גלגול זה אין פירושו דווקא גלגול הנשמות במובן העממי של המילה, כי אם גלגול במובן המהותי, לאמור: כל הנשמות כולם חצובות מתחת כסא הכבוד, אך כל אחת מהן לא הביאה לעולם את מלוא התפארת האלוקית, כי אם הורכבה מביטויים שונים של השלמות האלוקית. ישנן נשמות של דין וישנן של חסד, ורוב מוחלט של הנשמות נע בין שני קטבים אלה בהרכב שונה של דין וחסד, עד שכל נשמה היא הופעה חד-פעמית. אינו דומה היחס בין שני המרכיבים בנשמה זו לאחרת, ומכאן שכל מטבע שצר ריבונו של עולם אין לה מקבילה. לא רק הקטבים של דין וחסד כי אם קטבי הכהונה והמלכות וכן העוז והענווה, ועוד מידות רבות המרכיבות את עולם הנשמות. שאנו מדברים במשנת הגלגול אנו מדברים על יסוד נשמתי מקביל (אם כי לא זהה) בין קדושי עליון הנקובים בשמות במקרא, ומתוכם אנו למדים את הדרך בה יורדות נשמות אלו לעולם, ואת ייעודן ומהותן.

ב. יסוד הגלגול בפרשת הריגת המצרי נעוץ מאות שנים לאחור – במעשה קין. שני שלבים בלימוד פרשת קין. ראשון בהם הוא ההבחנה העמוקה בדבר טיב הקורבן, והסיבה שקין הביא את פרי האדמה ולא את בכורות פרי אדמתו. דבריו של רש"י המדגיש את ההבחנה בין קורבנו לקורבן הבל (שהביא דווקא מבכורות צאנו ומחלביהן) עשויים להתבאר כאילו קמצן היה קין, וחס על ממונו, ועל כן לא הביא את המנחה המושלמת למזבח ד'. ברם, התורה הפנימית אינה רואה את מעשהו כקמצנות, כי אם כדבר מה היונק מעולם החסד דווקא – עולם חסד ייבנה זה קין שנשא את בת אחותו. חסד זה אינו מבחין בין טוב לרע, ובין הראוי לבוא לפני ד' ובין זה שאינו ראוי לבוא שם. אין בו סולם כלשהו למדידת התוך הפנימי, וכולו נובע מתוך זרימה עוצמתית ללא גבולות. החסד הבלתי מוגבל מביא נזק לעולם לא פחות מחסרונו של החסד, ואף התורה רמזה על כך באומרה כי עריות אף הן חסד, אלא שזהו חסד אסור. קין לא ידע את תורת האיסור שבאי בחירה פנימית בין טוב לרע ובין הראוי לעלות על מזבח ד' לבין מה שנאמר עליו "הקריבהו נא לפחתך". סוגיה שניה היא סוגיית הרצח, שלכאורה אינה קשורה בסוגיה הראשונה כלל ועיקר – הראשונה עוסקת בעניינים שבין קין לבין קונו, והשנייה שבין קין לבין אחיו. בסוגיית רציחת הבל האריך המדרש לבאר כי שלושה דברים הביאו למחלוקת קין והבל שקדמה לרצח. נחמה ליבוביץ ז"ל ביארה בטוב שכלה כי המדרש מדבר על שלושת הסיבות בעטיין פורצת מלחמה בעולם. ברם, שתי סוגיות אלו אינן מנותקות האחת והשנייה, וכבר ביאר זאת הראי"ה באומרו "לא שעה ד' אל קין ואל מנחתו מפני הרשעה שהייתה בו אחוזה; אותו הרצח, שיצא אל הפועל אח"כ, היה גנוז וספון בכוח גם בעת הבאת הקורבן מפרי האדמה, וקרבן זה תועבה הוא, הוא הוא המגביר את כל כוח רע, והחטאת הרובץ על הפתח הוא מתגבר ומתאמץ ע"י ריח הקודש שהוא קולט אל קרבו ומהפכו לתכונתו. כה סובבת והולכת היא הקינות הרשעה, החפצה שתיטב בעיני ד', שד'

ישעה אליה ואל מנחתה, ובחובה יודעת היא היטב, כי מאס ד' בה ופניה נופלים וחרה לה מאד וכעסה אגור בתוכה, ובכל עת מצוא הנה יד הרוצח מתגלה, צביון החטאת, שאליה תשוקתו של הדם הקיני, מתראה בכל תועבתו" (אורות עמ' לב).

ג. השל"ה הקדוש עוקב אחר גלגול הרצח הנורא, בהתמקדו באחד מהנושאים עליהם פרץ הויכוח בין קין ובין הבל - המאבק על הנישואין עם תאומתם. שפיכת דם נקי אינה נעלמת, והכתם שהיא מותירה במציאות מחייב תיקון. המדרש כולו עוסק בתיקונים השונים ומלמד שאין עוול בעולם שאינו חותר לתיקונו, ומטיל על העולם חובה גדולה להביאו לידי השלמה. גם הפייטנים דיברו על חובת התיקון. דוגמה לדבר: אנו מכירים את פיוט עשרת הרוגי מלכות המדבר על תיקון מכירת יוסף כמאה דורות לאחר מעשה המכירה הנורא. כך גם שפיכות הדמים של קין אינה נותרת ללא מענה. עולמנו הוא עולם התיקון, בו גדולות הנפילות, ובו גם הן הופכות לתיקונים גדולים כשאלה באים ושבים אל מקורם.

ד. מה מקור הקשר בין קין לבין מעשה יתרו? היכן במעשה יתרו ניתן לראות את הענפים שנבעו משורש פורה ראש ולענה של הרציחה הנוראה? השל"ה הקדוש פוסע בדרכי המדרש, ומחבר את הפרשיות בדרכים שונות. ראשית, הוא דורש רמזי קשרי אותיות, שכן נוטריקון הוא מיסודות המדרש: "אני חותנך יתרו" ראשי תיבות "אחי", המלמדים על הקשר בין יציאת יתרו לקראת משה המדברה לבין ריב האחים. ברם, ריב אחים כלל אינו נדיר בספר בראשית, ולמעשה ניתן לטעון כי כל האחים עליהם מסופר בספר בראשית רבו האחד עם השני, ורק משה ואהרון היו הראשונים שלא רבו כי אם פעלו יחד להביא את גאולת ישראל. על כן פונה השל"ה לראיות נוספות: פעולות רבות עשה יתרו, והן המלמדות כי יסודות מעשהו הוא תיקון מעשה קין: מול מעשה קין אשר אמר לעצמו לית דין ולית דיין (מקור הדברים בתרגום יונתן) אמר יתרו "עתה ידעתי כי גדול ד' מכל האלוקים"; מול התנהגותו של קין שלא פעלה על פי דין העמיד יתרו את המשפט; מול מעשה קין שזכה למעשה בצאנו של הבל לאחר הרצחו מסר יתרו למשה את הצאן, ובכך תיקן עת מעשה גזל הצאן הצמוד למעשה קין (ברם השל"ה מציין כי משה לא חפץ בצאן זה, לאור משנה שביעית י, ט); מול לקיחת התאומה על ידי קין בדרך שאינה כדין מסר יתרו למה את ציפורה, שנתגלגלה בה נשמת אותה תאומה; ומול דם זרעיותיו של קין הזועק אליו מן האדמה מקים משה מגלגולה של נשמת התאומה שני בנים.

ה. נשמתו של משה גלגולה של נשמת הבל היא. סוגיה זו בוארה היטב על ידי הרב מדן הי"ו בטוב טעם (בספר שיח יצחק, לזכר יצחק לביא ז"ל שנפל בשערי בית המדרש של ישיבת הר עציון), בהביאו רשימה ארוכה של הקשרים בין משה ובין הבל. אנו נביא כאן את עיקרי הדברים בלבד. כהבל היה משה רעה צאן; כהבל ששמו מרמז על מהותו (כהבל הפה, שיש לו מציאות אך אין הוא יכול להתקשר בה שכן היא פורחת) הייתה נשמתו של משה, שקרן עור פניו, ולא הצליח עם ישראל לטפס אליו, כי אם הביט בו מרחוק; כהבל שהביא לד' מבכורות צאנו ומחלביהן היה משה מחובר רק אל הטוב והמאיר, ולא היה יכול לסבול כלל את עולמה של האספקלריא שאינה

- מאירה. כהבל נותרה נשמתו מחוץ להארץ ישראל ועל כן לא יכול היה לבוא בשערי הארץ הקושרת מציאות הבל רוחני ומציאות קיינית הקונה קניין כאחד ועוד ועוד.
1. סיפור הגלגול הובן היטב בדעתן של בנות יתרו. הן ידעו להציגו כאיש מצרי, לאמור: כאיש המאופיין בהריגת המצרי. הצגתו ככזה לא נבעה בשל העובדה שזה הדבר החשוב ביותר שעשה, וראיה לכך שלא התכוונו לעסוק במעשי משה היא העובדה שהן לא תיארו תיאור מלא של השתלשלות הדברים במצרים, שהרי לא סיפרו על הרקע שהביא להריגת המצרי ועל הצלת האיש העברי מיד מכהו. בנותיו של יתרו מבארות לאביהן רק את סוגייתנו, לאמור: הוא ראוי לבוא לביתנו כעת לאחר שתיקן את חטא קין. גם כאן דורש השל"ה הקדוש בדרך שאנו מכירים היטב הן מהמדרש הקודם לו והן מהחסידות המאוחרת לו: תגובתו של יתרו לדברי בנותיו טמונה במילה "ואיו", שהיא רומזת גם להתלבטות פנימית (לא כתוב "איו" כיוון שהאות "ו" באה לחדד את העובדה שמדובר בהתלבטות לכאן ולכאן). המילה "איו" ללא ה"ו" שנוספה לה, רומזת גם למילה קדומה מסיפור קין - "אי הבל אחיד", ללמדך שהן הבינו היטב את המציאות ואת הקשר בין מעשה הריגת המצרי לבין סיפור קין. למעלה מכך – ייתכן שייתור האות "ו" רומז לדבר נוסף: לאחר שקין התחנן על נפשו שם הקב"ה לקין אות במצחו. השל"ה מלמד כי אות זה היא האות "ו", מתוך שם הוי"ה, ויתרו מוסיף אות זו למילה "איו", כדי לבטא את העובדה שאף הוא מכיר בקשר בין שני הסיפורים.
2. אחת מסוגיות היסוד של תורת הסוד היא הסתירה שלכאורה בין שתי קביעות. ראשונה בהן היא הקביעה העמוקה ש"אבות קיימו את כל התורה כולה". בדברים אלה מלמד המדרש כי התורה טבעית והרמונית לאדם, וכי שורש נשמת האבות איפשר להם להגיע אל יסודות התורה ומצוותיה עוד לפני קבלתה בסיני. שניה בהן היא העובדה שמצוות רבות לא זו בלבד שלא נתקיימו על ידי האבות, עוד כתוב במפורש שעברו על דברי תורה – יעקב אבינו נשא שתי אחיות, בניגוד למצוות התורה; האבות כולם ביכרו את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור, בניגוד למצוות התורה; קרבת אלוקים של האבות לא מנעה אותם מלעבוד במצבות, שבספר דברים ייכתב עליהן "אשר שנא ד' אלוקיך" וכדו' חלק מהשאלות (כגון המצבה) בוררו כבר במשנת חז"ל, אולם לא בצורה מסודרת ושיטתית. שאלה מעין זו עולה אף כאן, שהרי משה רבינו נושא אישה נכריה בניגוד למצוות התורה, ואף בניגוד לדרכי האבות. אין השל"ה מתפתה לתרץ קושיה זו בהנחה שצפורה נתגיירה ובאופן פורמאלי היא הייתה ראויה לבוא לביתו של משה, כי אם הוא תר אחר עומק המשמעות של נישואין אלה. השל"ה חושף את עומק העובדה כי ביסודו של דבר ציפורה הייתה ראויה למשה מיסוד העולם, כשם שהתאומה הייתה ראויה להבל, אלא שגלקחה ממנו על ידי הרצח. כיוון שנתגלגלה נשמתה בנשמת ציפורה הרי שהיא ראויה לבוא לביתו של מי שנשמתו של הבל נתגלגלה בו. לאמור, תורת הגלגול והתיקון חודרת אף לקיום המצוות בפועל, ומשה נשא את זו שבשורש נשמתו ראויה לו.
3. כאן עובר השל"ה לעסוק בציפורה המטהרת את הבית כציפור המנוגעת ועוד כהנה וכהנה, שאילולי צו העורך לקצר היינו מאריכים במשנת גלגול זו.

ט. כאמור לעיל, אין השל"ה נותר בגובה הנורא של תורת הגלגול והתיקון, כי אם שב לתוכחות מוסר מעשיות. ואכן בסוף הפרשה נגזות מחדש משנת הגלגול, ועל פרשה זו הוא כותב את המסקנה המוסרית ההתנהגותית הבאה: "ויקם משה ויושיען – ראוי שיתעורר האדם לעזור לחלופים ולהצילם מיד עושקיהם, אף שהוא לא נתמנה עליהם לראש". התורה הפנימית פינתה את מקומה, ושבה להורות ולהנחות דרך התנהגות מוסרית ונטילת אחריות על הצדק והמשפט בעולם.

מה אפוא עולה מיסוד הדברים ?

כאמור לעיל, לא את קנאת האנליזה באנו לבקש, כי אם את היפוכה. לפנינו משנה ארוכה עמוקה ועתיקה יומין, אשר לימדה רבדים נוספים בקריאת התורה. לא הצטמצמה היא לקריאת פשוטו של מקרא בלבד, אף על פי שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, כי אם הרחיבה את מעיינה של תורה בדרכים רבות בהן נדרשת האגדה – בין אם מדובר בנוטריקון ובין אם מדובר בהיקש צלילי אף שאין השורש דומה כלל ועיקר. בדרך זו הפכה התורה להיות כמעייין הנובע והמתגבר. לימוד הפשט חותר לפירוש האחד והיחיד שלא ניתן לומד בדבר מה בלתי. על כן, בדרך כלל לא הביאו הראשונים את היסוד "אלו ואלו דברי אלוקים חיים". להפך, נלחמו הם את מלחמתה של תורה, ופסלו פירושים שאינם ראויים או אינם עומדים במבחן פרשנות הפשט, ואת האחרים ניפו בשבע נפות. אמנם, לעיתים לא מצאו אפשרות להכריע בין פירושים שונים, ועל כן הביאו יותר מפירוש אחד (וכל הלומד יודע כי עליו לתור אחר חסרונות כל אחד מהפירושים, כיוון שמכוח פירוש זה נולד ריעו הטוב ממנו בעניין אחד אך חלש ממנו בעניין אחר), אך באופן עקרוני קבעו כי יש פירוש אחד והוא הנכון, ויש לחתור אליו בכל מאודנו.

ברם, פרשני המדרש, הדרשנות והסוד, כמו גם החסידות, לא תחמו עצמם בחתירה למשמעות המקורית היחידה של הפסוק על פי פשוטו. כלפי לייא, נהגו הם מנהג אחר בפסוקים. הם פתחו את שערי הדרש לכל עבר, והרחיבו את גבולה של כל מילה, ולעיתים כל אות (כפי שראינו לעיל בדרשה המרובה שנדרשה בה האות "וו" במילה "ואיו"), והתורה הפנימית הולכת וזורמת. לכל פירוש מקום, וכל בחינה המתבארת מהרחבת המעגלים תורמת את תרומתה.

אין מדובר בדרכי דרישה בלבד, הנוגעים בפורמאליות ובצורה בה הולך מעיינה של הדרשה וזורם, כי אם בדבר מה שהוא מהותי. היכולת להרחיב את הפסוק לארבע רוחות שמיים מבססת את הראייה הפנימית של התורה – זו שאינה כובלת עצמה למושגי זמן ומקום והקשר שעל פי כללי ההיסטוריה, כי אם מדלגת על ההרים ומקפצת על הגבעות, וקושרת דבר בדבר דרך המהות המשותפת והגלגול הפנימי. העובדה כי בין קין והבל לבין משה ויתרו מבדילים למעלה מאלפיים שנים אינה מהווה מכשול כלל, שכן אין הפנימיות כבולה לגבולות החיצוניים של המציאות, ואלף שנים בעיני ד' כיום אתמול כי יעבור.

כיוון שכך, הולך ומתגלה היסוד הגדול של התיקון. יסוד זה, הוא נשמת אפה של התורה הפנימית. התורה הפנימית היא תורת של נפילות ושבירות, ומאבק מלכי אדום במלכות ישראל, ונקיעת כף ירך יעקב. כל כולה מתארת את הנפילות הגדולות – בין אלו היזומות מכוח הבריאה והשתלשלות העולמות מעולם האצילות אל ספירת המלכות של עולם העשייה, ובין אילו הנובעות מכישלונותיהם של בני האדם,

חטאיהם וקלקוליהם. כיוון שנפילה זו עומדת ביסוד ההתבוננות בעולמנו, צומחת ועלה מתוכה התורה החיונית המתמדת, שבלעדיה אין אנו יכולים לבוא אל הישועה – תורת התיקון. מהות האדם בעולמו היא התיקון והתשובה. ליקוט ניצוצות הקודש שבמציאות, כמו גם תיקון כל הקלקולים שהופיעו בה עוד מימי אדם הראשון היא מהות החיים. אין אנו מקבלים את עולמנו כפי שהוא, ואין דמות האדם הצדיק המושלם מצוי בעולמנו. לכל אחד שליחות של תיקון, בין של דברים שהוא עצמו קלקל ובין אם תיקונו של עולם, ויסוד התיקונים הוא מידה כנגד מידה, לאמור: המקום בו נעשה הקלקול אותו יש לתקן. נשמת הבל שנרצחה שלא כדין מתוקנת במשה רבינו, ואף הוא לא זכה להביא לה גאולה מלאה, ומקום קבורתו לא נודע ונותרה עדיין בחינת הבל ממתינה בעולם ומצפה לתיקונה. נשמת קין שרצח נתגלגלה בנשמת המצרי שנהרגה על ידי משה רבינו, ויתרו ממשיך בתיקון העולם ומשיב להבל את כל שנלקח ממנו. אף תיקון זה לא הצליח במלואו, שכן גם אהרון הכהן בו נתגלגלה נשמת קין עצמה לא זכה להיכנס לארץ. וכך הולכים אנו ונתבעים תביעה מתמדת להמשיך בעולמות התיקונים כולם, ואחד המרבה ואחד הממעט, ובלבד שיכוון לבו לשמיים, ולכבוד צור ישראל וגואלו, עד שנזכה לבוא בשערי הבית המתוקן והשלם ולאכול מסעודת הלוויתן המתוקנת לצדיקים מיום שנגזז בו האור הגדול ועד היום בו לעת ערב יהיה אור.